

Primljen 10.10. 2003.
Prihvaćen 18.11. 2003.

Vesna Požgaj Hadži

HRVAŠČINA IN SLOVENŠČINA V STIKU / HRVATSKI I SLOVENSKI U KONTAKTU

Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 2002, 130 str.

SRODNOST KAO OTEŽAVAJUĆA OKOLNOST

Ermina Harambašić *

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb

Ova se knjiga Vesne Požgaj Hadži bavi hrvatskim i slovenskim jezikom i govorom u kontaktu, a većim se dijelom temelji na teorijskim i empirijskim postavkama disertacije koju je obranila 1995. godine na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Kao dugogodišnja lektorica, a poslije i profesorica hrvatskoga jezika na Filozofskom fakultetu u Ljubljani, svakodnevno se susretala s jezičnim prijenosima sa slovenskoga jezika na hrvatski i obratno, pa zbog toga i ne začuđuje što su ta dva jezika u središtu njezina interesa posljednjih dvadesetak godina. Njezino bavljenje hrvatskim i slovenskim u kontaktu rezultiralo je 1990. godine prvim kontrastivnim udžbenikom *Vježbe iz hrvatskog ili srpskog jezika I*, u kojem se posvetila morfološkim, sintaktičkim i leksičkim problemima koji, zbog interferencije prvoga (materinskoga) jezika, zadaju teškoće Slovincima koji uče hrvatski jezik. Dakle, u tom je udžbeniku obuhvatila sve jezične razine osim fonetsko-fonološke. Danas se njom, zbog komunikacijskoga pristupa učenju jezika (važno je sporazumjeti se, a kako to zvuči, nije bitno), manje bave i lingvisti i metodičari. Zato se Vesna Požgaj Hadži u svojoj novoj knjizi odlučila posvetiti upravo toj, manje prouča-

vanoj i zanemarenoj jezičnoj razini, tj. kontaktu hrvatskoga i slovenskoga na fonetsko-fonološkoj razini.

Na 130 stranica svoje knjige (u pet poglavlja: I. *Uvod*, II. *Usporedba fonoloških sistema hrvatskoga i slovenskoga jezika*, III. *Ekperimentalno istraživanje*, IV. *Zaključak*, V. *Literatura*) Vesna Požgaj Hadži bavi se analizom dvaju srodnih susjednih jezika, hrvatskoga i slovenskoga, na dvije razine: na razini kontrastivne analize i na razini analize grešaka. Zanimljivo je reći da ona, za razliku od Zagrebačke fonetske škole koja se uglavnom bavila *sistemima fonetskih grešaka* stranih jezika u odnosu na hrvatski, hrvatskomu jeziku pristupa kao stranomu jeziku, odnosno proučava kako se hrvatski jezik ostvaruje u izvornih slovenskih govornika.

U *Uvodu* svoje knjige autorica definira osnovno nazivlje (*jezici u kontaktu, interferencija, analiza grešaka i sistem grešaka*) na jednostavan način i razumljivim jezikom, jer ova je knjiga namijenjena ne samo znanstvenicima i stručnjacima već i studentima, zatim govori o dosadašnjim istraživanjima jezika u kontaktu u Hrvatskoj (o kontrastivnim projektima i dosadašnjim istraživanjima Zagrebačke fonetske škole), spominje hrvatsko-slovenske kontrastiv-

* Ermina Harambašić, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Strossmayerov trg 2, 10000 Zagreb, tel.: (01) 4877-443, (091) 2536-079, e-mail: eharamba@ihjj.hr

ne rasprave, te se posebno osvrće na svaku od jezičnih razina prikazanih u literaturi. „U završnom dijelu *Uvoda* opisuje se metodološki postupak ove knjige od prvog opisa fonoloških sistema hrvatskoga i slovenskoga jezika do utvrđivanja sistema fonetskih grešaka, zatim usporedbe korekcije grešaka po verbotonalnoj i artikulacijskoj metodi, reduciranja opisa fonoloških sistema s obzirom na rezultate istraživanja i na kraju pedagoške primjene dobivenih rezultata.“

U drugom dijelu knjige (*Usporedba fonoloških sistema hrvatskoga i slovenskoga jezika*), kao što i sam naslov poglavlja kaže, uspoređuje fonološke sustave hrvatskoga (ciljnoga) i slovenskoga (izvornoga) jezika, te pokazuje gdje se mogu očekivati jezične greške, ali i kako one nastaju. Uzroci se govorne interferencije javljaju ponajprije na razini fonetske uporabe, a trebalo bi ih tražiti u fonološkim sustavima dvaju jezika u kontaktu. Nakon usporedbe fonema u hrvatskom (31 fonem; budući da status dvoglasničkoga fonema /jɛ/ u kroatistici još nije riješen, u ovome ga radu V. Požgaj Hadži ne ubraja u foneme) i slovenskom jeziku (29 fonema) dolazi se do trodijelne podjele: jednaki fonemi, tj. fonemi sa sličnim izgovornim realizacijama (/a/, /u/, /m/, /n/, /p/, /t/, /k/, /b/, /d/, /g/, /c/, /f/, /s/, /z/, /h/, /ʒ/), fonemi s različitim izgovornim realizacijama (/e/, /o/, /i/, /r/, /j/, /l/, /v/, /ʃ/, /ʒ/) i neusporedivi fonemi, tj. fonemi koje hrvatski jezik ima a slovenski nema, i obratno: hrvatski ima pet fonema kojih u slovenskom nema (/č/, /ž/, /š/, /h/, /r/), a slovenski ima tri fonema koje nema hrvatski jezik (/el/, /ol/, /ə/). I grafemski se sustavi tih dvaju jezika razlikuju. Hrvatsko pismo ima 27 jednoslova i tri dvoslova (lj, nj, dž), a slovensko 25 jednoslova i jedan dvoslov (dž). Hrvatsko pismo ima i grafeme č i đ, koji se u slovenskom pismu pojavljuju samo u stranim vlastitim imenima. Zakonitosti pravilnoga pisanja propisuju pravopisi: u hrvatskom je jeziku to fonološko-morfonološki pravopis, a u slovenskom morfonološki, a zakonitosti pravilnoga govorenja ortoepski priručnici. Ovdje treba napomenuti da njima oskudijeva i hrvatski i slovenski jezik. Na ortoep-

ska pravila nailazimo u različitim priručnicima (gramatike, pravopisi, jezični savjetnici), ali pravoga, suvremenoga ortoepškoga priručnika nema ni u jednom od tih dvaju jezika. Ortoepška pravila slovenskoga jezika donekle se mogu naći u novom slovenskom pravopisu (iako se nameće pitanje je li im zbilja tu i mjesto), ali i u priručniku M. Rupela *Slovensko pravorečje* iz 1946. godine. Pravogovorna problematika hrvatskoga jezika daleko je u nepovoljnijoj situaciji. Osim što je nedovoljno istražena, u hrvatskom jeziku ne postoji čak ni tradicija pisanja ortoepških priručnika.

Za istraživanje interferencija između hrvatskoga i slovenskoga jezika, osim odnosa između govorenja i pisanja, zanimljiv je i odnos između percepcije i izgovora. Guberina smatra da je loša percepcija razlog loše artikulacije, a činjenica je da uglavnom percipiramo prema ustaljenim navikama. Prema jednom Vuletiće-vu istraživanju doznajemo da tek u 10 % slučajeva stvarno percipiramo, a u 90 % slučajeva čujemo ono što očekujemo.

Nakon kontrastivnoga prikaza inventara fonoloških jedinica hrvatskoga i slovenskoga jezika (vokali, sonanti, konsonanti i prozodija), koji je pokazao sličnosti, ali i razlike između tih dvaju fonoloških sustava, pretpostavka je bila da baš razlike u sustavima dvaju jezika u kontaktu najčešće proizvode greške u nastavi/ učenju drugoga, odnosno stranoga jezika. Svaki je fonemski razred opisan ovim redoslijedom: opis sustava, razlike među sustavima, fonetske (akustičke i artikulacijske) razlike i distribucija fonoloških jedinica. Autorica je posebnu pozornost posvetila prikazu prozodijskih sustava obaju jezika, te navela njihove osnovne razlike: broj naglasnih sustava, mjesto naglasaka, preskakivanje naglasaka, riječi s više naglasaka i zanaglasne dužine. Nakon iscrpna prikaza autorica zaključuje kako u hrvatskom jeziku, za razliku od slovenskoga, postoji veći rasporak između naglasnoga sustava i govorne prakse. Kako bi se utvrdio *sistem grešaka* studenata hrvatskoga jezika kojima je materinski jezik slovenski, tj. kako bi se dokazalo da se pretpostavljene greške (dobivene usporedbom

tih dvaju sustava) zaista javljaju u učenju hrvatskoga jezika kao stranoga, organizirano je eksperimentalno istraživanje. Zato je i naslov trećega poglavlja ove knjige upravo taj: *Eksperimentalno istraživanje*.

Na početku ovoga poglavlja autorica iznosi probleme vezane uz svoj istraživački rad. Ona konstatira kako, s obzirom na srodnost dvaju proučavanih jezika, usvajanje pravilnoga izgovora Slovenaca koji uče hrvatski jezik zadaje više poteškoća nego što bi se očekivalo. Srodnost dvaju jezika ima svojih prednosti (Slovenac se bez puno naprezanja može sporazumjeti s Hrvatom, i obrnuto), ali i nedostataka zbog kojih se i javljaju interferencijske greške:

- sustav je izgovora slovenskoga jezika automatiziran, pa izgovor hrvatskoga jezika prolazi kroz fonetsko sito slovenskoga jezika;
- sličnost dvaju jezika (hrvatskoga i slovenskoga) često odmaže u nastavi/učenju hrvatskoga jezika;
- grafija se hrvatskoga jezika usvaja puno prije izgovora.

Dakle, interferencija se javlja kada govornici kojima je prvi jezik slovenski, ne svladaju elemente sustava hrvatskoga kao stranoga jezika, točnije one elemente koji se razlikuju od elemenata sustava prvoga, materinskoga jezika. Eksperimentalno je istraživanje organizirano kako bi se utvrdio *sistem fonetskih grešaka*, tj. kako bi se dokazalo pojavljuju li se uistinu pretpostavljene greške dobivene usporedbom dvaju jezičnih sustava u učenju/nastavi hrvatskoga jezika. Ciljevi i zadaci ovoga istraživanja bili su:

1. Utvrditi interferenciju slovenskoga u učenju/nastavi hrvatskoga jezika kao stranoga.
2. Opisati fonološke sustave hrvatskoga i slovenskoga jezika te utvrditi sličnosti i razlike u njihovim sustavima.
3. Uzevši u obzir razlike u fonološkim sustavima hrvatskoga i slovenskoga jezika, dosadašnje opise i popise grešaka te vlastito pedagoško iskustvo, pretpostaviti mogući sis-

tem grešaka govornika slovenskoga jezika koji uče hrvatski.

4. Provjeriti javlja li se hipotetski sistem grešaka doista u praksi, odnosno uspostaviti empirijski registriran sistem grešaka.
5. Provesti korekciju grešaka po verbotonalnoj i artikulacijskoj metodi te usporediti uspješnost korekcije u obje metode.
6. Uzevši u obzir rezultate cjelokupnoga kontrastivnoga proučavanja i empirijskoga istraživanja hrvatskoga i slovenskoga jezika, pripremiti vježbe za korekciju grešaka.

Istraživanje je provedeno u ljetnom semestru 1993./94. godine na 13 ispitanika kojima je prvi jezik slovenski. Prvo su sastavljeni testovi kojima se utvrđuje *sistem fonetskih grešaka*, a koji vizualnom stimulacijom, čitanjem riječi, rečenica i tekstova ispituju glasove, naglaske i vrednote govorenoga jezika (rečeničnu intonaciju, rečenični naglasak, tempo i ritam). Testovima su obavljena dva mjerenja, jedno prije, a drugo poslije korekcije.

Rezultati su eksperimentalnoga istraživanja pokazali da je stvarni *sistem grešaka* manji i uži od onoga pretpostavljenoga, hipotetskoga.

Problemi koji se javljaju kod govornika slovenskoga jezika kada uče hrvatski, jesu: izgovor glasova *dž, lj, č, đ, ć, nj, š i l*, neprenošenje naglaske na proklitiku, naglasak na višesložnim riječima, te rečenična intonacija i vrednote govorenoga jezika u slobodnom govoru, npr. kad opisuju neku zadanu fotografiju ili nešto prepričavaju (dok je u čitanom tekstu rečenična intonacija standardno ostvarena).

Nakon utvrđivanja empirijski registriranoga *sistema grešaka* prelazi se na njihovu korekciju. Vesna Požgaj Hadži poslužila se dvjema metodama fonetske korekcije: verbotonalnom i artikulacijskom. Artikulacijska je metoda zasnovana na De Saussureovoj lingvistici i jedna je od metoda kojom se uči pravilan izgovor stranoga jezika, i to detaljnim opisom artikulacije (položaj, oblik, pokret govornih organa) pojedinih glasova. Dakle, osvješčuju se pokreti artikulacijskih organa pri

izgovoru pojedinih glasova. No, najveći je nedostatak artikulacijske metode taj što svjesna kontrola artikulacijskih organa nije tako jednostavna. Nije, na primjer, problem svjesno kontrolirati pokrete usana i jezika, ali je problem svjesno uključiti (ili isključiti) rad glasnica pri izgovoru zvučnih (ili bezzvučnih) glasova. Najveći je ipak problem ove metode što se ona bavi samo glasovima i njihovim pravičnim izgovorom, a zanemaruje intonaciju, ritam i slušanje, bez kojih govor nije govor.

Usmjerenje na percepciju (na slušanje) dalo je tri fonetske metode: metodu jezičnoga laboratorija, metodu fonoloških opozicija i verbotonalnu metodu. Autorica se ove knjige za potrebe svojega rada i istraživanja poslužila najboljom od ovih triju metoda: verbotonalnom. VT-metoda isprva se primjenjivala u rehabilitaciji slušanja, a poslije se pokazala odličnom i u korekciji izgovora pri učenju stranih jezika, jer se „normalno“ uho u dodiru s glasovima stranoga jezika ponaša kao i patološko. Slušanje je diskontinuiran fenomen pa se zato i javljaju greške u slušanju, a samim tim i u govoru (izgovoru). Dakle, bitno je ostvariti dobro slušanje (usmjeravanjem i dirigiranjem) kako bismo postigli i dobar izgovor. Za VT-metodu važno je da se svaka govorna emisija sastoji od širokoga spektra frekvencija (od 0 do 20 000 Hz) i da su samo neke od njih bitne za percepciju nekoga glasa. Znači, svaki glas ima svoju oktavu optimalne razumljivosti, tj. usko frekvencijsko područje koje sadrži (za percepciju) bitna obilježja toga glasa. Taj se određeni (ograničeni) frekvencijski pojas u VT-metodi naziva optimalom. Strojna se korekcija obavlja *Suvag-Lingua aparatom*. Treba reći, ali to se moglo i očekivati, da je verbotonalna metoda puno uspješnija od artikulacijske. No njihovom se kombinacijom postižu najbolji rezultati, a to potvrđuje i ovo istraživanje.

Cilj je rada bio, nakon kontrastivnoga proučavanja i empirijskoga istraživanja fonetsko-fonoloških sustava hrvatskoga i slovenskoga govora i jezika, uspostaviti empirijski registriran *sistem grešaka* i odgovarajućim fonetskim vježbama provesti korekciju grešaka (po artikulacijskoj i verbotonalnoj metodi). Rad je, dakle, osim teorijskoga, imao i primijenjeni aspekt (primjena rezultata u korekciji i nastavi) pa je Vesna Požgaj Hadži tako zatvorila od početka do kraja logično i sustavno proveden krug.

I kad, nakon iscrpne literature, pomislimo da je to sve, autorica nam, umetnut u korice, daje šećer za kraj: CD-om popraćen prijedlog vježbi za korekciju. Na njemu se nalazi nastavna jedinica za glas / (po kojemu odmah prepoznamo Slovence kad govore hrvatski), njegova korekcija artikulacijskom i verbotonalnom metodom, te *Vježbe za korekciju grešaka* u interpretaciji Zlatka Crnkovića.

Nakon svega bismo mogli reći, a važno je za učenje stranoga jezika, da je materinski jezik ustvari filter kroz koji primamo strani jezik, a njihova interferencija rezultira jednim „međujezikom“ kojega bismo mogli definirati kao spoj materinskoga jezika, stranoga jezika i *sistema grešaka*.

Nova je knjiga Vesne Požgaj Hadži vrijedan i značajan rad, kako za lingvistiku, tako i za fonetiku i fonologiju. Ovo je prvi kontrastivni opis fonetsko-fonološkoga sustava hrvatskoga i slovenskoga jezika. Ova je knjiga odgovorila na neka važna pitanja vezana uz kontaktnu lingvistiku, ali su jednako tako neka ostala otvorena i budućim istraživačima. Kada bi se tako kako je autorica istražila fonetsko-fonološku razinu ovih dvaju srodnih jezika, istražile morfološka, sintaktička i leksička razina, dobili bismo jednu vrsnu kontrastivnu gramatiku koja bi dobro došla i hrvatskomu i slovenskomu jezikoslovlju.